

BÁTORÍTÁS – ÚTRAVALÓUL

Egy barátság, amely 27 éve, 9 hónapja és 29 napja tart

B E L A D U R A N C I

Egy reggel, valamikor 1985-ben a *Híd* szerkesztőségében ültünk, dr. Bori Imre, Bordás Győző meg én. A folyóirat márciusi számát lapozgattam, amelyben megjelent az írásom a rendkívüli Fülep Lajosról, beszélgettünk, s közben a 394. lapon rátaláltam a szövegemre: „alig észrevehetően villant a szeme, s elégedetten távozott vastag gyapjúzoknijára húzott apostolpapucsában” . . .

Bori egy pillanatban elmosolyodott, s azt kérdezte:

– Honnan tudja ma, hogy Fülep akkor gyapjúharisnyában volt?!

*

Bori Imre professzort nem egészen három évtizede ismerem, a nevét pesti barátaim között mozogva jegyeztem meg, azt mondták róla: „Másképpen gondolkodik, mint az itteni irodalmárok”, majd B. Szabó Györgyöt emlegették, és még sok mindent, már ahogyan az lenni szokott, amikor a művészvilághoz meg annak csillagképéhez tartozó emberek találkoznak kötetlenül beszélgetve.

„Élőben”, szemtől szemben először Újvidéken, a Báni Palota néven ismert épületek tornyában található „kisterem” előcsarnokában találkoztunk, mely épületkolosszus Dragiša Brašovannak (1887–1965), a Pesten tanult műépítésznek az alkotása. Valamiféle tanácskozáson voltunk a Vajdasági Közművelődési Közösség szervezésében, én egy dolgozatomat olvastam fel *A vajdasági magyar képzőművészet* címmel. A szünetben, úgy dél körül, miközben az ablakból elnézegettem a kinti téli világot, Bori hozzám lépett. „Tanáros hidegséggel” bár, de az anyag jó ismerőjének benyomását keltve röviden elbeszélgettünk, de elég hosszan ahhoz, hogy megállapíthassam: érdeklődéssel hallgatta fejtegetésemet. Ezt követően hosszú ideig nem találkoztunk személyesen.

Később gyakrabban megfordultam a Forumban, leginkább a *Híd*ban. Az igazi találkozásra azonban 1980. március 20-án került sor, méghozzá Balázs G. Árpád (1887–1981) szabadkai műtermében. Aznap délután két óra körül befutottak az „újvidékiek”: Bori Imre, Fehér Kálmán, Bordás Győző . . . a festővel meg családtagjaival együtt kilencen voltunk. Amolyan alkalmi ünnepség jött össze, a művésznak átadták a róla szóló frissen megjelent kismonográfiát: *Balázs G. Árpád*. Bori Imre vezető tanulmányával, Forum Könyvkiadó, Újvidék. Kellemes percek voltak, a festő gyerekes elragadtatással új kiállítással „fenyegetőzött”; meg aztán éppen abban a pillanatban „jutott eszébe”, hogy egész mappára való rajza és grafikai lenyomata van, amelyeket a közönség mind a mai napig „nem látott”. Elnézegettük a munkákat, élénk eszmecsere folyt . . .

Később, a monográfiát lapozgatva olvastam: „Ezerkilencszáznegyvenegy után ugyanis, Belgrád élénk művészeti életéből kiszakadva, a harmincas évek második felében kialakult új festői világába kapaszkodhatott, s ez a világ már a magyar festészetben akkor is kedvelt posztnagybányaiságnak festői igényéhez állt közel. Ezzel magyarázhatjuk, hogy festőileg nagyobb megrázkódtatások nélkül tudta 1945 után folytatni munkásságát egy anekdotikus nagybányaiság vonalán, amit könnyen lehetett a magyar festészetben eluralkodott szocialista realista képeseménnyel azonosítani. (. . .) A hetvenesévesen hazatérő művész 1957-ben nemcsak élete, művészete számára is megoldást keresett. (. . .) S valóban, 1957 után Balázs G. Árpád új és termékeny periódusa kezdődött. Nem folytatta ugyan, ahol a harmincas években abbahagyta. Ám kiérlelte, amit kései posztimpresszionizmusa adott mind komponálásban, mind színhasználatban, mind témafelvetésben. A megállapodott művészember vallomásai ezek a hetvenen túl készült képek. A legjelentősebbek például mind műtermi alkotások, s ami alapvetően jellemzi őket, az a statikusság. S jelentésüket pusztán önmaguk létével hirdetik, azzal, hogy »vannak«. Ennek a máig megtartott művészeti korszaknak legértékesebb eredményei kétségtelenül az önarcképek, s ezekhez kapcsolódnak felesége portréi is. Két önarcképét 1969-ben festette . . .”

Ma újraolvastam a sárga filctollal rég megjelölt sorokat, hosszan szemléltem az egyik ilyen önarcképet az íróasztalom fölött, s eszembe ötlöttek egy másik szerző egészen más összefüggésben leírt szavai (*Jelentéscsapdák*. Beszélgetés Beke Lászlóval, Molnár Mária; Új Művészet, 1998. december, 40–41. l.). Egy interjú, amely talán éppen kerek egy esztendeje készült! Ebben Beke László, a jelenkori művészet történéseinek legfőbb szakértője egyebek között azt mondja: „A művészet létformája az egyszerű »van-ság«, azaz szavak nélküli megjelenítése valaminek, ami fontos, és amit aztán a néző szavak nélkül – érzéki és érzelmi úton – tesz magáévá.” Ami engem önkéntelenül is a korábbi,

1980-ból származó megfogalmazásra emlékeztet: „S jelentésüket pusztán önmaguk létével hirdetik, azzal, hogy »vannak«.”

Igen, ez az 1969-bene megfestett és 1970 elején nekem ajándékozott önarckép, melyet azután április 26-ától kezdve a Szerb Matica képtárában állítottak ki, lavinaszerűen zúdítja rám az emlékeket és „jelentéseket”, ugyanakkor a kép valóban van, és „van-ságával” tartósan létezik mint művészeti tény, mit sem veszítve abból a kisugárzásból, amely egyként megejtett bennünket, Bori Imrét és jómagamat is, valamikor régen.

És eljött 1983. december 27-e, az a nap, amikor kézhez kaptam az „első könyv első példányát” – ahogyan Bordás írta –, minek emlékéül mindketten alakanyarintjuk a nevünket. Örültem; a kötet, „hála” az illetékes „struktúráknak”, nemkülönbén a szabadkai „jó barátoknak”, hároméves késéssel, megjelent. De az igazi öröm akkor ért, amikor 1984. március 24-én, a 7 Napban *A szecesszió* nálunk címmel elolvastam a Forumnál megjelent könyvem, *A vajdasági építészeti szecesszió* ismertetőjét. Bori Imre az alábbi szavakkal zárja méltatását: „a szecesszió nem »vajdasági« sajátosság, hanem világméretű, mifelénk konkrét vonásaiban pedig monarchiabeli jelenség. Am véletlen-e, hogy vidékünkön élt a szecesszió filozófusa (Schmitt Jenő Henrik, itt született zeneszerzője (Ábrahám Pál), egyik festőművésze (Juhász Árpád), kitűnő építész (Raichle Ferenc), a szecesszió misztikájában megmártózó költő (Sinkó Ervin), több kézművese (csipkekészítő és szőnyegszövő), s nem utolsósorban errefelé kezdte pályáját e korizlés magyar művészettörténésze, Fülep Lajos”.

Ma pedig, az évszázad és az évezred legvégén, előkeresem és idemásolom Bori egyik korábbi, 1979-ben keletkezett írásának végét: „S ma már azt is tudjuk, hogy a modern művészetek útja a szecesszió kertjein és ligetein át vezetett. A szecesszió felé tájékozódott az expresszionizmus éppen úgy, mint a szürrealizmus, és az absztrakt művészi látás számára is a századfordulón készültek a lehetőségek. Csak a szecessziós vonalat kellett még tovább elvonatkoztatni és megmerevíteni, mintegy szegletesre vágni! Mai korunk tehát a szecesszióban dajkáját fedezte fel.”

Magam is a tűnt idők határtalanságába révedek, felrémlenek előttem az itteni valóság – mindannyiunk számára – jól ismert művészi vagy művészietlen képei, egészen a fogalomná vált „századfordulóig” nyúlva vissza. Lelki szememmel építményeket látok, ezeknél is régebbi polgári enteriőröket, a paraszti-póri tapasztalat és ügyesség egyedülálló szálláshelyeit – a tanyákat, a tanyasi és falusi házsorokat, alkotóegységükönél fogva feledhetetlenné vált személyiségeket, illetve alkotásaikat. Háborúk dúlta, esztelenek „dekrétumai-val” a megsemmisülésbe, feledésbe taszított . . . helyel-közzel törvénnyel megvédett, kulturális örökségként átmentett megannyi másra is emlékezünk. Köztük éppen ezek a szecessziós építmények – a legutóbbi századforduló e

pompás ismérvei – tartósan léteznek a vajdasági városok urbánus jellegének kifejezett akcentusaiként. Egyedülálló jelképekként korok vízválasztóján, mert akkor is, most is többet jelentenek pusztá formánál. Mezsgyekövek ezek egy határmezsgyén, melyet egyfelől a múlt határoz meg, másfelől a jövő balsejtelmektől terhes rejtélye dereng.

A napjainkban életre kelt ökológiai tudat, a dolgok természetes rendje, a mintául vett növényvilág, a „fordulón” a jövőt firtató érdeklődés – minden alakot öltött a szecesszió dologi világában. A munka–művészet–élet szentháromsága egyik célja a kor alkotóinak; annyi művész régi vágya, mármint a műépítészet, a képzőművészet, a képzőművészeti ágazatok és az iparművészetet űző kézművesek együttműködése, a szecesszióban gyakorlattá vált; különböző foglalkozású eszes emberek „közösségi műhelyeikben” nagy sikerrel valóstították meg az egységet a különbözőségben a jövőndő nemzedékek javára.

Ha már a századforduló bizonyos tartós civilizációs eredményeit száz év alatt sem tudtuk elérni, miért nem tűzzük ki célul újból az ezredfordulón?

*

Majdnem elfelejttem!

Honnan tudtam, hogy Fülep Lajos gyapjúharisnyát és apostolpapucsot viselt?

Feljegyeztem naplomban, amikor 1970. március 18-án, szerdán találkoztam vele, a művészetfilozófiának ezzel a nagyságával. Amiképpen 1972. február 25-én, pénteken, a Brašovan-palota „kistermének” előterében történt találkozás után is jegyzeteltem: „Bori prof. nem valami derűs arc, de úgy tűnik, örül, hogy a magy. művészettel foglalkozom.”

Ma odaírhatnám még: Köszönöm a bátorítást!

1999. november 23.

BORBÉLY János fordítása